زانیاریگەریی و تیرۆریزم

ئازاد حەمە

ڕەنگە بەشێ لە ئێمە پرسیاری ئەوەبکا کە تۆ بلێی فۆندەمینتالیزمی ئیسلامی هەڕەشە بێ بۆسەر کۆمەلگەی تازە و بەتایبەت چاخی زانیاری ؟ هەروەها چاخی زانیاری چی بەم فۆندەمینتالیزمە دەبەخشێ؟. بۆئەوەی وەلامی ئەو دوو پرسیارە لە چوارچێوەی باسەکەمان بمێنێتەوە دەچینەوە سەر خودی کارەکەی کاستێلس. ئەمەش لەبەرئەوەی بەپێی تێگەیشتنەکانی کاستێلس بێ لەسەر خولقاندنی ناسنامە ئەوا دەبینین فۆندەمینتالیزمی ئاینی(مەسیحی, ئیسلامی, یەهودی و تەنانەت بوودیش) دوای ئەوەی دێنە ناو نێتەوە کار بۆ دروستکردنی ناسنامەێ تایبەت بەخۆیان دەکەن. لەهەمان کاتیشدا ئاماژە بەوەدەکا کە ئەم فۆندەمیتالیستانە وەك هێزهایەکی دژ بە جیهانگیریش دێنە مەیدان و کار بۆئەم مەبەستە دەکەن. ئەگەر چی هەولدەدەین تێگەیشتنەکانی کاستێلس لەگەل بارودۆخی جیهان هەنووکە بکەین بەلام نابێ ئەوە لەبیرکەین کە بەخۆی گەشە تووندڕەوەکانی جیهانگیری تیرۆریزمیان کردووە بە باوترین ئایددیۆلۆژیا و تیرۆریزمیش خۆی بووە بە دوژمنی سەرسەختی ولاتانی جیهانگیری و پەیامە زانیاریاوییەکەی. کەواتە نەك هەر تیرۆریزم وادەردەکەوێ کە هەڕەشەیە بۆ سەر چاخی زانیاری بەلکو خودی چاخی زانیاریش بەشدارە لە دروستکردنی تیرۆریزمێ تایبەت بەلام بەناوی جیهانگیری ئابووری و زانیارییەوە. نەك هەر ئەوە بەلکو تیرۆریزم خۆشی وادەردەخا کە تووندڕەویە کانی جیهانگیری ئابووری و زانیاری و هەروەها هەلەکانی کۆمەلگەی مەدەنی گلوبال و عیلمانیەتی ڕۆژئاوا بووە بەهۆی دروستبونی. بەواتاێ تر, ئەوەی کە تیرۆریزم وەك دژە جەمسەرێکی جیهانگیری ئابووری زانیاری دەرکەوتووە ئەمە یاریەکی سیاسی گلوبال نییە بەلکو دەرئەمجامێ ڕاستەخۆی ئەو چەوتیانەشە کە مرۆڤایەتی دروستیکردون. بەمشێوەیە داڕمانی تاوەرەکانی نێوەندی بازرگانی جیهانی WTC نیشانە بوون لەسەر کۆبوونەوەی ڕق لە بەشێ لە جیهان و دەسەلات و پارە و زانیاریش لە بەشەکەی تر هەروەها

کۆبوونەوەی زانین و پێشکەوتن و واتا تازەکان (وەك مرۆڤایەتی , ماف , مەدەنیەت, دادپەروەری, ئازادی) لە هەندێ شوێن و کەلەکەبوونی نەزانی و دواکەوتن و واتا کۆنەکان (بەربەریەت, ناڕەوای, کۆنەپەرستی, ناتەبایی, ستەمگەریی) لە هەندێ شوێنی تر. زۆریش وای بۆدەچن کە لەدوای ڕووداوەکانی 11 ی سێپتەمبەر نادلنیای لە جیهانا بلاوبۆوەوە.لەم ڕوەوەشەوە فەیلەسوفی بەریتانی تێد هۆندەریچ Ted Hounderich لەدوا کتێبیدا بەناوی" لەپاش تێرۆر" گەلێ ڕوونکردنەوە بەدەستەوە دەدا کە نیشانەن لەسەر ئەوەی تیرۆریزم دیاردەیەکی نائاسایی نییە (13). ئەلبەتە جاغت لەوەشدەکا کە نادادپەروەری گلوبال ڕوون کردنەوەێ دەرەکییە بۆ ڕووداوەکانی 11ی سێپتەمبەر(14).لەم حالەتەیشدا دەکرێ گەلێ نموونە لەسەر ئەم نادادپەروەریە بهێنرێتەوە کە بەشێ لە هۆکارە کانی ڕووداوەکانی 11 ی سێپتەمبەر ڕووندەکەنەوە و بەلام دەشکرێ هەندێ لایەنی تریش بەرباسخرێ کە بووخزی ولاتانی غەیرە ڕۆژئاوای بەرامبەر بەگشت شتێکی ڕۆژئاوای یاددەخەنەوە. زۆربەی ڕووداوە سیاسیەکانی ڕۆژانە ئەوە ڕووندەکەنەوە کە تەکنیکی ڕۆژئاوا هەمیشە لەگەل شەپۆلی جیهانگیری و گەشەی سەرمایەداری و باری دیموکراسیەتی ڕۆژئاوا یەکدەخرێ و وەك یەك پۆل لە شتی ڕۆژئاوای لێکدەدرێتەوە. واتە ئەوانەی تیرۆری 11ی سێپتەمبەریان ئەنجامدا یەك بۆ چوونیان بۆ گەشەی ئەمڕۆی ڕۆژئاوا هەیە وپێیشیان وایە کە ئەم گەشەیە لە پشت نەك هەر نادادپەروەری جیهانەوەیە بەلکو لەپشت بێ مانای و بێ بەهاکردنی ژیان و بلاوکردنەوەی بێ ئیمانی و بێ ڕەوشتیشەوەیە. ئالێرەدا گەشەی ڕۆژئاوا نەك هەر بێ ناوەڕۆکدەکرێ بەلکو وەك هەڕەشە یەکیش بۆ سەر گشت پرنسیپ و بەها مرۆییەکان تەماشادەکرێ . ئەو پەرەسەندنەی لەبواری بیۆ-تەکنیك و کولتووری ڕۆژئاوا ڕوویداوە کارێ وایکردووە کە زۆربەی بزووتنەوە ئاینیەکان ئەم لایەنانە بکەن بە ڕەخنە و هەروەها بە فاکتەش لە سەر هەلەکانی عیلمانیەت و دادپەروەری و موڕالی ڕۆژئاوا. تەنانەت دیاردەی جەنگ و بەرزبوونەوەی ڕێژەی تاوان و ستەمیش دەکەن بە فاکتە لەسەر ناکاملی ماهیەتی زانستی ڕۆژئاوا. ئەم ڕق و بێ باوەڕیەی بزووتنەوە ئاینیەکانیش کە زۆر ڕووداوی لێوەبەردێ زۆرترین پرسیاری لەنێو ڕۆژئاوایەکانا دروستکردووە کە ڕەنگە گرنگترینیان ئەو پرسیارە بێ کە هۆندەریچ لە کتێبەکەیدا باسیدەکا ,کە دوای ڕووداوەکانی 11 ی سێپتەمبەر هاتەکایەوە, کە ئەوەش بریتییە لە ؟Why do they hate us " بۆ ئەوان

ڕقیان لێمانە؟". ئەم پرسیارە تا ڕادەیٔ زۆر لە ڕۆژئاوا بوو بە وێردی سەر زمان و بە باوەڕی فەیلەسوفی بەریتانیش ئەم ڕقە بناغەکەی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە گەلیٔ لە ڕق هەلکرەکان یان بەبۆچوونی گەلیٔ لە غەیرە ڕۆژئاوایەکان ئەوانەی ژیانیان تێکداوە ئەوە ئەمەریکای و ڕۆژئاواییەکانە. ئاشکرایشە کە کاستێلس بەرهەمەکەی پێش 11ی سێپتەمبەری نووسیوە(لەنێوان سالانی 1996-1998 هەر سیٔ بەشەکەی نووسراوە) بەلام پێشبینی ئەوەی کردووە کە فۆندەمینتالیزمی ئاینی دێنە ناو نێتەوە و دەبن بە بزووتنەوەهایەکی پەرچەکرداریش دژ بە تەوژمی جیهانگیری. ئەمەش تەنیا فۆندەمینتالیزمی ئیسلامی نییە کە دێتە ناو نێتەوە و هەروەها ئەم هاتنە ناوەوەیەی نێتیش بۆ قسەکردن لەسەر ناسنامەی خۆی بەکاردەبا , بەلکو فۆندەمینتالیزمی مەسیحی و یەهودی و کۆنفۆشیزمی و تەنانەت بوودیش ئەم کاردەکەن.

بائەوەش بلێین کە, دیاردەی تیرۆریزم بە گرووپیٔ ئاینی و ئیتنییەوە تایبەت نییە و تەنیٔ بە شوێن و یان دیدێکەوە نەبەستراوەتەوە. ئەوەی تیرۆریزم دەیەویٔ پێمانیبلێتەوە پێشتر نازیزم و دواتر کۆمۆنیزم یاخود فاشیزم پێیووتووینەتەوە و , هەروەها ئەوی دیاردەهایەکی وەك کۆلۆنیالیزم و ئیمپریالیزم و تادەگاتە هۆلۆکۆست بەسەر مرۆڤایەتیان هێناوە هەر لەو ئاستەدایە کە ئەمڕۆ لەژێرسایەی جیهانگیری ئابووری و یان تیرۆریزم لەهەندیٔ جیٔ لە دونیا بەسەر مرۆڤایەتی دیٔ. ئێستاش ئەو قسەیەی فۆکۆ لە گوێما دەزرینگێتەوە کە دەلیٔ کاتیٔ کە باس لە فاشیزم دەکەین عەدرە ئەوە بە دیاردەیەکی وەك نازیزم بیبەستینەوە چونکە مێژووی فاشیزم لە دل و دەروونی مرۆڤ زۆر لەوەکۆنترە کە بۆ سالانی 1930کان بگەڕێندرێتەوە. هەر سەبارەت بە مەسەلەی تیرۆریزم و زانیاریگەریی دەکریٔ ئەوەش بپرسین باشە دەکریٔ بزووتنەوەی تیرۆریزم بەیەکیٔ لەو بزووتنەوە پەرجەکردارییانە لەقەلەم بدەین بەرامبەر بە شارستانی پارە پەرستی و دەسەلاتخوازی کە کاستێلس باسی لێوەدەکا؟ تیرۆریزم بەبیٔ یەك و دوو دیاردەیٔ پەرچەکرداری گلوبالە و بۆ لەمەودواش گەورەترین هەڕەشە و ترسیشە لەبەردەم ئەو هێزە گلوبالیانەی مافیٔ گلوبالیان خستۆتە بەردەستخۆیان. ئەم کێشەیە تا قۆناغیٔ دیش هەر درێژە دەکێشیٔ. تیرۆریزم لەم حالەتەدا نە شتیٔ ڕێکەوتە و نەش هەلەیەکەی لەدەستدەرچووە. بەلکو شتیٔ چاوەڕوان کراوە و پاداشتی هەلەکانی لەمەوبەر و نادادپەروارییەکانی پێشوشمانە. بەرهەمی ئەو ڕۆژانەیە کە کۆنترۆلمان بەسەر خۆمانەوە نەبووە و لە تەعامولمانا لەتەك یەکدا زۆر بێبەزەیی و

نامیهرەبان بووینە. بەکورتی بەرژەوەندیە کانمان و ویستمان بۆ سڕینەوە و لەناوبردنی بەرامبەر و دژەکانمان بووە هۆی دروستبوونی ئەم قەدەرە کە هەروەك ڕاسیۆنالیزم و میتافیزیك و تەکنەلۆژیا قەدەرمانە. بۆ ڕوونکردنەوەی ئەوی سەرەوە دەکرێ بلێین کاستێلس باوەڕی بەوەیە کە لەگەل داهاتنی تەکنیکی نوێ و چوونە ناو کۆمەلگەی نێتۆرکەوە بزووتنەوەی کۆمەلایەتی جۆراوجۆر سەرهەلدەدەن و نێتیش بۆ بەرزکردنەوەی داواکانیان و هێنانە پێشەوەی باس لەسەر مافەکانیان بەکاردەبەن . جا ئەم بزووتنەوانەش کە دێنە ناو نێتەوە و کار بۆ بوونی ناسنامەی خۆیان دەکەن جۆراوجۆرن. جا ئەوە گرووپە ناسیۆنالیەکان بێ یان گرووپە ئاینی و ئیتنیەکان , هەروەها گرووپە کولتووریەکان بێ یان گرووپە کۆمەلایەتیەکان. کەواتە ئەمە گەلێ دەگرێتەوە, بەرهەلستیکەرانی جیهانگیری (بەهەموو ئاڕاستە کانیەوە هەر لە چەپەکانەوە تادەگاتە ناسیۆنالیستەکان و ئیسلامیەکان و..) یان داکۆکیکەران لە سروشت و ئاژەل یان ئاشتی خوازەکان یان فێمینیستەکان.

گەڕان بەدووی بناغەکانی تیرۆریزمی گلوبال لە چاخی زانیاری , کە بەخۆی چاخێ گلوباله و ڕۆلیشی لە بەگلوبالکردن یان بەپێچەوانەوە لە بەلۆکالیکردنی دیاردە و ڕووداوەکان دا هەیە,گەلێ لە ئێمە والێدەکا ئەو پاڕادیگمە زانیارییە بخەینەژێر پرسیارەوە کە لەپال هاتنەکایەوەی گۆڕانکاریەکانەوەیە. چونکە چاخی زانیاری چاخی چەند کۆمەلگە و یان ولاتهایەکە کە چاخی یاخود سەدە کانی تریان تەواتر بڕیووە و بەبەراوورد بە وانیتر تێشیانپەڕاندووە.هەروەها ئەم چاخە گەر ئەمە بەسەرهاتی خولقان و ڕەوتی پەرەسەندنی بێ ئەوا گەشەێ تاکلا دابیندەکا و ئەمەش هەرەشە لە ئایندەی مرۆڤایەتی و واتای وەك مافی مرۆڤ و دادپەروەری کۆمەلایەتی و یەکسانی ئابووری دەکا.لەبەرئەوەی ئەم پاڕادیگمە نوێیە ئابووریێ بۆ هەندێ کۆمەلگە یان ولات دابیندەکا کە دەبن بە شوێنی ئامانجی هێرشی تیرۆریستان و ئەو شوێنانەش کە ئەم پاڕادیگمە ناتوانێ کاریتیاکا دەبێ بە دالدە و فابریکە(کارگە) ی دورستکردنی پیشەسازی تیرۆریزم. کاتێکیش ئەم پاڕادیگمە دۆزێ کولتووریێ سیاسی ئەوتۆ دێنێتە پێشێ لە جیهانا کە باس بێنێتەسەر دروستکردنی ئاسایشێ گلوبال ئەم ئاسایشە دەبێ"بیرێ درێژخایەن بێ و ناشبێ بەوە گەر ئەمە هاوشان لەتەك گفتووگۆیەکی جیهانگیری ڕەخنەیی دەستپێنەکا.جیهانێ دلنیاش تەنیا بەهۆی کاری هاوبەشی گلوبال و بەکاربردنێ یەکسانانەی خەیراتی جیهان دێتەدی" (15). هەر ئەم لایەنە بۆ گەلێ پێیانوایە داوامان لێدەکا ستراتیژێ هاوبەش بۆ سەرلەنوێ دامەزراندەوەی دامەزراوە گلوبالییەکان بگرینەبەر بەلام بەجۆرێ

باشتر و دوور له خۆچەككردن و پاراستنی مافی نێودەولەتی و چارەسەركردنی كێشەكان بەشێوەیَ دادپەروەرانە و بەشداریكردن لە خولقانی ڕێگایەك كە تیایدا مافی مرۆڤایەتی بپارێزریَ و هەولی ئەوەش بدریَ كە شێوە كاركردنی گلوبال دوور لە ڕەوانبێژی شەڕ وەگەڕخریَ (16). بەلام نەخێر جاریَ ئەو مۆدێلە سیاسیانەی لە ولاتانی ڕۆژئاوادا پیادە دەكریَ زۆری ماوە خۆی لە ڕەوانبێژی شەڕ دوورخاتەوە و ئەو شەڕەی لە پاداشت هەلەكانی كراوەتە سەری بە ئاشتی بگۆڕیَ. ئەگەرچی توندڕەویەكانی جیهانگیری نە ڕێگای دەدا ئاشتی هەلبژێریَ و نەش خودی زاراوەی ئاشتی ئەو بەهایەی ماوە. ئەمە ووتنێكی ڕۆماننووسێكی سویدی یان گیۆ Jan ouGuill م دێنێتەوە یاد كە لە ڕۆمانێكی بەناوی "ڕێگا یەرەو ئورشەلیم" دەلیَ دەنگدان بۆ ئاشتی وەك دەنگدانە بۆ شەڕ. ئەمە نەك هەر لەسەر ئاستی گلوبال بەلكو لەسەر ئاستی خۆشمان زۆر وایە. ئەو شەڕەی كە ماوەیَ زۆر لە كوردستان لەئارادابوو لە ئاشتی خۆشەویستر و پیرۆزتر بوو. بەلام دواتر بەهۆی بڕیاریَ سیاسیەوە بە ئاشتی بەلەجیاتیكرا. ئەم جۆرە ئاشتیانە تەنیا خۆدزینەوەیَ كاتیە لە شەڕ. لەوەسەیرتر شەڕ بۆلەمەولا دەبیَ بە داوایەك كە جەماوەریشی پێوە دەگلێندریَ.هەروەك ئەوەی كە لە كوردستان كرا یان ئێستا لە ئەمەریكا یان لە عێراق دا دەكریَ. تیرۆریزمیش هەر لەگەل دەركەوتنی خۆی وەك فۆڕمیَ لە شەڕ دەرخست. بەلام نابیَ ئەوە لەیادكەین كە خودی شەڕ بالاترین فۆڕمی- دوا فۆڕمی- شەڕە و ئەوانەش كە هەر زوو لە نیازی تیرۆریزم گەیشتن تەنیَ ئەوان لە مانای شەڕ تێدەگەن و شەڕناسن. بۆئەوەی شەڕی چاخی زانیاریش ڕەوائامێز و بێلەكە بیَ دەبیَ پێش هەموو شتیَ بكریَ بە دیاردەیَ گلوبال و دواتریش ئەم جۆرە شەڕانە زۆر بە پەلە و لەناكاو دەستپێدەكەن و دواتر زۆر پڕاگماتیانە كۆتاییان دیَ. هێزەكانی ناو چاخی زانیاری لەوە بەئاگان كە تیرۆریزم هەولی ئەوەدەدا ببیَ بە هێزیَ گلوبال و بەرامبەریَ گلوبال و جەمسە یَ دژ بە جەمسەری ئابووری زانیاری و كۆمەلگەی تەكنەلۆژیای زانیاری.كومان یشی ناویَ كە بووتریَ , هێزە گلوبالیەكانی ناو چاخی زانیاریش, یان بەكورتی ولاتانی ڕۆژئاوا لە گشت كولتووره سیاسیەكانی تر بەئەزموون ترن لە دیاردەی بەرامبەرگەرایی و بوون بە جەمسەر.

ئەوەی لە گشت ئەوانە سەیرترە ئەوەیە كە كاستێلس هیوایَ زۆری بە ناتۆ و ئەمەریكا هەیە و پێیشیوایە ئەوان دەتوانن كاریَ زۆر بۆ دروستكردنی ئاشتییَ گلوبال بكەن(17). سەرچاوەی ئەم تێگەیشتنەی كاستێلس بەزۆری پێوەندی بەوەوە هەیە كە دامەزراوە نێودەولەتیەكان (ناتۆ یان یەكیەتی ئەورووپا) و

تەنانەت ولاتانی نێتۆرکیش و سەرووی هەمووشیان ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەتوانا و شیاویێ زۆ گەیشتوون و دەکرێ ئەو توانا و شیاویانە بەجۆری بەکاربرێ کە جۆرە ئاسایش و دادپەروەریێ گلوبال بهێننەکایەوە. هەر لەو لێدوانە ئەلەکترۆنیەی(کە بەرێگای e-post ئەنجامدراوە) لەگەل کاستێلس کراوە باس لە رۆلی ئەمەریکا وەك زلهێزێ دەکا بەلام بەجۆرێ کە گوایە ئەم زلهێزە لەسەر تێچوونی خۆی لەدەرەوەی ولاتەکەی کار بۆ ئاشتیدەکا و باسیش لەوەدەکا کە ئەم ولاتە ئەگەرچی لەئاکامی تەوژمی گەشەی نێتۆرك لەناوەوە دووچاری کێشەی زۆربووە (بێکاری ,بێمالی,کرمینالیتێ) بەلام لەگەل ئەوەشدا ولاتێکە دەرگای لەسەر پشتە بۆ خۆ دۆزینەوە و خولقاندن (18).

لەراستیدا مرۆڤ ناتوانێ زۆر لەسەر بۆچوونەکانی کاستێلس لەبارەی ئەمەریکا لەلایەك و دیاردەی تیرۆریزم و رێگاچارەکانی ئەمەریکا و دۆستەکانی بۆ بەرەنگاربوونەوەی تەوژمی تیرۆریزم بلێ. ئەمەش لەلایەك لەبەرئەوەی کە کاتێ 11 ی سێپتەمبەر روویدا کاستێلس کارەکەی بەچاپگەیاندبوو و لەلایەکی تر لەبەرئەوەی کە شتێ تایبەت و راستەوخۆی لەسەر تەوژمی تیرۆریزم و رەوشی سیاسی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا نەنووسیوە. بەلام دەکرێ ئێمە باس بهێنینە پێشەوە لەسەر ئەوەی کە گەشەی نێتۆرك نەیتوانیووە دیاردەی رەگەزپەرستی و دوژمنایەتی بێگانە بسرێتەوە کە لەگەل گشت کێشە و گرفتێکدا دێتە پێشەوە کە دواتر دێینەوە سەری. ئەو گەشەی تەکنیکەی کاستێلس باسیلێوەدەکا نەیتوانی والە سێستەمی سیاسی ولاتانی رۆژئاوا بکا نەکەونە راوە پەناهەندە و سەخترین مەرج لەبەردەم پەناهەندە وەرگرتن دانەنێن و یاخود ئەو مافی مرۆڤەی خۆیان ئەندازیارەکەین پێشێلنەکەن و دووبەرەکایەتی نێوان رۆژهەلاتی و رۆژئاوایی , ئاسیایی و ئەوروپایی, ئیسلامی و مەسیحی زیندوونەکەن. بۆئەوەی ئەمانەش بکەن هەمیشە رەوایەتی بە کردەوەکانیان دەدەن و مانای یاسای و سیاسی دەدەنەپال. هەر بۆ روونکردنەوەی ئەم لایەنە جەغت لەوەشدەکەین کە سیحری یاسا و ماف و زانستی رۆژئاوا دەسەلاتێ زۆری لە گۆرینی وێنەکانی و دروستکردنی ئیدیا و نیگای تر هەیە. ئەمەش لە ترادیسیۆنی سیاسی و فکری رۆژئاوا شتێ تازە نییە. هەروەها دەبێ ئەوەش بلێین کە ئەوەی گەشەی تەکنیك و پارادیگمی نوێ دەپارێزێ و تەمەنی درێژدەکا ئەوەیە کە کۆمەلگەکانی تەنیا دەروەسی ئەوەن کە دەبێ ئەم مۆدێلی ژیانە نوێیەی ئەمرۆی دونیا پێوەیگلاوە دەبێ هەبێ و بەردەوامبێ. ئیشکردنیش بۆ بەردەوامی ئەم مۆدێلە تەنیا لە رۆژئاوا دەوەشێتەوە کە بەباشی کاری بۆبکا. ئەوەی مرۆڤایەتی لەژێرسایەی مۆدێلی رۆژئاوا لەسەر گشت ئاستەکان

تیایدەژی بەرهەمی گشت کۆشش و هەولەکانی ڕۆژئاوا بووە هەر لە زانستی و سیاسی و ئابوورییەوە تادەگاتە کولتووری و ئاینی و ئیتنیش. ئەو جۆرە خۆ ئامادەکردنەی ڕۆژئاوا بۆ بەرەنگاربوونەوەی یاخیان لە مۆدێلی ژیانی ڕۆژئاوا هەر سەرچاوە لەوەوەدەگرێ کە ڕۆژئاوا خۆی بەباشترین مۆدێلی سیاسی و کۆمەلایەتی و کولتووری و تەکنیکی دەزانێ. ئەمڕۆ مۆدێلی سیاسی و ئابووری ڕۆژئاواش بەپێی ئەزموون و شیاویەکانی ڕێبازیتر دەگرێتەبەر بۆ کۆنترۆلکردنی جیهان و یەکجۆرکردنی شێوازی ژیان. واتای وەك کۆمەلگەی مەدەنی, دیموکراسیەت, دادپەروەری, یەکسانی کۆمەلایەتی و مافی گلوبال و چەندین واتا و دەربڕینیتر زۆرترین سیحریان لەئەمڕۆدا هەیە و گەورەترین پیرۆزی (سەرکەوتن) یشیان بۆخۆیان لەگشت شوێنێ دروستکردووە. ڕۆژئاوا نایەوێ گەمەی ئایدیۆلۆژی و ئاینی بکا بە بناغە بۆ دووبەرەکایەتی و بەرامبەرگەرایی. نەك لەبەرئەوەی باوەڕی پێی نییە نەخێر. بەلکو لەبەرئەوەی دۆزی سیاسی و زانستی کولتووری و ئابووری ڕۆژئاوا گەیشتۆتە ئاستێ کە پێویستی بە ئاڕاستە و ڕەهەندی ترە خۆی تیا تاقیبکاتەوە و ڕێی نوێ بگرێتەبەر بۆ ئەوەی ئەزموونی تازەی خۆی پەرشوبلاوکا بە دونیادا. واژەی وەك یەکسانی نێوان پیاو ژن, مافی منال, پاراستنی ژینگە, باوەڕبەخۆبوون و مافی گۆڕینی ژیندەر و دیموکراسیەتی هەبوویی (پارەداری) بەربلاوترین گوزارەی سەردەمی نوێمانن و ملیارەها لە دەوری خۆی دەتوانێ کۆکاتەوە. گشت کۆششەکانیش لەلایەن ڕۆژئاواوە بۆلەمەولا و دوای گەیشتنی ڕۆژئاوا بەم ئاستە لە گەشە بۆ ئەوەیە کە نەك هەر سنووری ڕۆژئاواگەریی فراوانکرێ بەلکو بۆ ئەوەشە کە مۆدێلی ژیانی ڕۆژئاوا بەگشتیکرێ و هەروەها ئەم مۆدێلە بکرێ بە چارەنووسی گشت مرۆڤایەتی یان چاترە بلێین هەموو پلانێتی(کەوکەبی) ئەمڕۆمان. بۆیە ئەوە تەنیا تیرۆریزم نییە کە بووە بەقەدەرمان کە دەبێ بیژێین و نیگەرانیمان تیادروستدەکا بەلکو شای نیگەرانیەکان ئەوەیە کە دەبێ هەموو یەك شێوازی ژیان بژین و , هەروەها مۆدێلێکی ژیان هەلگرینەوە کە زۆر بێ بەزەیی و نامیهرەبانە. موخابن قوودرەتی زانستی ئەمڕۆش کارێ وایکردووە کە قسەکردن لەسەر بەزەیی و میهرەبانی ئەو مانا کۆمەلایەتیەی نەمێنێ و خودی ڕەوشت و باوەڕیش کە بەرهەمهێنەری ئەمشتانەن(واتە بەزەیی و میهرەبانی) شوێنی خۆیان بۆ شتی تر چۆلکردووە, لەوانە بەمەدەنیبوون ,ئازادی تاکەکەس و بڕوابەخۆبوون, کە ئەوانەش زۆرجار دەبنەهۆی دروستبوونی چەندین فۆڕم لە ڕەوایەتی و ئازادی جۆراوجۆر.هەموو ئەمانەش(ئازادی تاکەکەس, واتای ماف و دادپەروەری

ڕۆژئاوا ....و) گەورەترین هەیبەتیان لە کۆمەلگەکانی دەرەوەی ڕۆژئاوادا بۆ خۆ داڕشتووە.
هەر لێرەدا و بۆ داخستنی ئەم لایەنە دەمانەوێ ئەوەش بلێین کە دوای ڕووداوەکانی 11 ی سێپتەمبەر ناحەزێ زۆر لەدونیا هاتەکایەوە دژ بە ئیسلام کە مەلبەندی سەرەکی ئەو ناحەزیانەش ئەو شوێنانە بوو کە پرشی تیرۆریزمی بەرکەوتبوو کە پێش هەموو شوێنێ ئەمەریکا ناوزەددەکرێ. ئەمەریکا کە لە سەرەتادا بەهۆی مێدیاکانیەوە توانی پەیامێ تری بە جیهان بگەێنێ دواتر ڕەوانبێژی ئەم مێدیایانەی سەرلەبەر و بەجۆرێ گۆڕی کە وێنەێ ئەوتۆ لە دونیا دا دروستکا کە تیرۆریزم لە ئیسلام جووداوازە.هەر دوابەدوای ئەوە ولاتانی ڕۆژئاواش هەمان شتیان گرتەبەر. ڕەنگە ئەمە ئاماژەێ بێ لەسەر ئەوەی کە مرۆڤ لەوە بگا کە مێدیای جیهانگیری بەدەست ئەمەریکاوەیە. ئەم جیهانگەریەی مێدیاش مانایێ سیاسی گلوبالی گەورەی بۆ مێدیا دروستکردووە. ئەلبەتە ئەم مێدیایە لەسەر ئەو بناغەیە دامەزراوە کە ئامانجی دروستکردنی زانیارییە و هەروەها گەیاندنی ئەم زانیاریەش. چونکە ئەم زانیاریانە بۆ ولاتانی نێتۆرك زۆر مانادارە و بەهۆشیەوە دەکارن وێنەێ زۆر لەسەر خۆیان دروستکەن. لەوە سەیرتر ئەو وێنانەی بەهۆی ئەم جۆرە مێدیایەوە دروستدەبێ تێگەیشتنێ زۆر لەسەر ڕوانینەکانی ولاتانی ناوبراو ئەخولقێنێ و گشت شوێنێکیش بە هی خۆی دەزانێ بۆ بلاوکردنەوە و پەخشکردن.هەروەها ئەم مێدیایە لە هەچ کاتێ کە بیەوێ ئەمە دەکا و بەو شێوازەش کە خۆی دەیەوێ. سەبارەت بەم خالەش کاستێلس وای بۆدەچێ کە ئەگەر مێدیاکان دەستیان لە شێواندنی هەنێ دیاردە و ڕووداو هەبێ بەلام دەکرێ ئەو شتانە بگەنە نێت و لەوێدا بلاوکرێنەوە. هەر لەم بارەیەشەوە نموونەمان لەسەر گرووپی ئەنتی-جیهانگیریەکان بۆ دێنێتەوە کە دەتوانن لە نێت دا مومارەسەی چالاکیەکانیان بکەن کاتێ کە لە سەرجادەکان لەلایەن پۆلیس و دواتر لەلایەن مێدیاکانەوە بەرەنگاریدەکرێنەوە. دەشکرێ بلێین کە ئەمە لایەنێکە لەسەر نێتی گەیاندن و هەمووی نییە. چونکە نووسەرێ کەنەدی بەناوی ناومی کلاین Naomi Klein (19) لە کتێبێکدا لەژێر ناوی (No Logo) , ووردتر لەمە جەوهەری مێدیای تازە ڕوندەکاتەوە. لەو سەفەرەش کە ناوبراو لە ئۆکتۆبەری 2001 دا, لەپاش ڕووداوەکانی 11 ی سێپتەمبەر, بۆ ستۆکهۆلم کردی لە سمینارێ تایبەت بەم لایەنانە ئەوەی ڕوونکردەوە کە مێدیای گلوبال زۆر ووریایەنە سەرپەرشتی دەکرێ و دەشبرێتە ڕێوە. هەروەها کلاین لەو سمینارەدا ئەوەشی ڕوونکردەوە کە لە دوای ڕووداوەکانی 11 ی سێپتەمبەرەوە گۆڕانێ زۆر هاتۆتە سەر دۆزی

مێدیا لە ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا. ئەلبەتە مەبەستی کلاین لەم گۆڕانە ئەوەبوو کە مێدیای ئەمەریکی پتر لە جاران دەسەلاتی بەدەستەوەیە و هەروەها بەو جۆرە کاردەکا کە لەگەل داواکانی ولاتە یەکگرتووەکان کۆکە. لەو شتە سەیرانەی کلاین باسیکرد ئەوەبوو کە سەرۆکی ئەمەریکی جۆرج دەبلیو بۆش پێش ڕووداوەکانی 11 ی سێپتمبەر ناوی سەرۆکی پاکستانی موشەرەفی نەدەزانی(20). بەکورتی کلاین دەیەوێ ئاماژە بەوەبکا کە مێدیا شتێ زۆری بەدەستەوەیە و دەسەلاتی" مارکە موسەجەلە" ش دەسەلاتێ گلوبالە و ئەمەش سەرچاوەکەی ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکایە نەك جێیێ تر.ڕەنگە جیاوازی لەنێوان تەماشاکردنە کانی کاستێلس و کلاین ئەوەبێ کە کلاین تەنیا مێدیای نوێ بەنموونە وەردەگرێ بۆڕەخنە گرتن لە ئەمەریکا بەلام هەرچی کاستێلسە مێدیا بەبەشێ لە شەپۆلی جیهانگیری دەزانێ و پێیشیوایە کە شێوازی بەرهەمهێنانی زانیاری سوودێ زۆری بە مێدیا گەیاندووە و توانایێ بەربلاویشی بەردەست خستووە. کاستێلس بۆ دروستکردنی ڕوانینەکانی لەسەر مێدیای زانیاری و ڕۆلی ئەم مێدیایە لە کۆمەلگەی تازە کەلکێ زۆری لە تەماشا کردنەکانی نیل پۆستمانNeil Postman وەرگرتووە کە ئەوەش بناغە بۆ ئەو جۆرە جیهانبینییە دادەنێ کە ماسمێدیا بەرهەمێ ئایدیۆلۆژی و سینیستە(21).
بەلام ڕەوانبێژی تیرۆریستەکان گۆڕانی نەهاتەسەر و سەریباس و بنیباسیان ئەوە بوو کە ئەوان لەتەك کوفر دەجەنگن و ئەم جەنگەش بێکۆتاییە و سەرجەمی ڕەوانبیژیەکانیشیان سەرچاوەی لە قوورئانەوە هەلدەگرت. با ئەوەشمان لەبیر نەچێ کە تیرۆریستەکان توانیان پێش و پاش ڕووداوەکانی 11 ی سێپتەمبەریش نێت بۆ گەیاندنی پەیامەکانیان بەکاربەرن و بەهۆشیەوە ئەوە ڕوونکەنەوە کە ئەمان لەگەل دوژمنانی ئیسلام لەجەنگێ ئەبەدیدان. پەیامی تیرۆریستان گەر خۆ ئامادەکردن بووە بۆ خۆکوشتن لەپێناو نەهێشتنی کوفر پەیامی ئەنتی تیرۆریستەکان نەهێشتنی تیرۆر بووە بە جەنگ دژ بە تیرۆر. ئەو خۆ ئامادەکرنەش بۆ خۆکوشتن یان بەگشتی کولتووری مەرگ دۆستی تەنیا تایبەت نەبووە بە گرووپی 11 ی سێپتەمبەرەوە بەلکو ئەوە بووە بە فۆڕمێ بۆ مانادان بە پەرچەکرداری و دژەگەراییەکان لە سەردەمی نوێ. لەم حالەتەدا دەکرێ باس لەو خۆکوشتنی بەکۆمەلەکرێ کە سالانێ لەمەوبەر لە سویسرا کرا یان هەولی زاپاتیستەکانی مەکسیك بۆ مانادان بە داواکانیان یان ئەوانەی چەند سالێ لەمەوبەر لە میترۆکانی تۆکیۆ دەستیان کرد بە ڕشتنی گاز. ڕەنگە ئەمانە زۆر لاوەکیین لەبەرامبەر ئەو تاوانانەی لە ئاوشوێتز یان بۆسنیە یاخود

ڕەوەندە یا هەڵەبجە کراون. وەلی بەداخەوە فۆڕمە تێکەڵەکانی ژیان و هەڵە هاوبەشەکانی مرۆڤ لە مێژوودا هەمیشە لە توانایدا بووە ئەم جۆرە خۆکوشتن و ئەویترکوشتنانە دروستکا و ماناشیان بداتەپاڵ.

سەرچاوە و پەڕاوێزەکان:

* ئەم باسە بەشێکە لەو دێیاتەی لەتەك چەند دێیاتێ تردا لەتەك کۆمەلناسی ئەمەریکی بەڕەچەلەك ئیسپانی مانوێل کاستێلس دا ئەنجامدراوە کە بەخۆی تایبەتە بە کارە ناودارە کۆمەلناسیەکەی ئەم کۆمەلناسەوە کە نێوی چاخی زانیاری لەخۆدەگرێ.ئەم کارەی ئێمەش لەم ماوەیەدا لەشێوەی کتێبێ تایبەت بە کۆمەلناسی ناوبراو و ئەو بابەتانەی لەو بەرهەمەیدا دەوروژێنرێ لەشێوەی کێتێبێ بەنێوی چاخی زانیاری/گەشەی کۆمەلگەی نێتۆرك/دەروازەیەك بۆ مانوێل کاستێلس بەچاپدەگەێنرێ.

13-Ted Hounderich, After the terror. Edenburgh University Press. 2002.

14-Carl-Filip Bruck , ’’ Moralfilosofin till korta efter terrordåden’’ , Svenska Dagbladet, 2002-10-01.

15- , ’’ En tredje väg efter den 11 september’’ , Aftonbladet, 2002-05-25.

16-Ibid.

17- Manuel Castells, ’’ Framtiden är nu’’ , Ord & Bild , 1999: 3 , ss. 64-69.

18-Ibid.

19-Naomi Klien , No logo , no space , no choice , no jobs , no logo: märkea marknaden , motståndet. Ordfront, 2001.

20- Eva Bäckstedt , ’’ Klein vill se världen i tv ’’ , Svenska Dagbladet , 2001- 10- 22.

21-Neil Postman , Skolan och kulturarvet om vikten av att motverka massmedia i barnens liv . Bonniers. 1980.